

Martin Oravec

Visegrádska spolupráca a jej perspektívy

Písané pre časopis Mezinárodní politika, február 2001

Je prinajmenšom pozoruhodné, ako sa v posledných dvoch rokoch „odumretá“ Visegrádska spolupráca štyroch krajín stredovýchodnej Európy dostala na predné stránky časopisov zaoberajúcich sa medzinárodnými vzťahmi. Avšak pozorný analytik medzinárodných vzťahov len ťažko prehliadne skutočnosť, že stredoeurópska solidarita v politickej oblasti je aj v období po znovuoživení Visegrádu v októbri 1998 len vecou proklamácií politických predstaviteľov štyroch krajín bez markantnejších výsledkov. Na nasledujúcich riadkoch sa pokúsím na základe zdrojov najfundovanejších – na článkoch v *Mezinárodní politike* – odôvodniť svoj názor, že Visegrád je nanajvýš kultúrna inštitúcia a predstavím asi jedinú možnú perspektívu pre toto zoskupenie – úzku regionálnu spoluprácu v rámci Európskej únie.

Historický exkurz

Pôvodná idea Visegrádu, založená na pojme strednej či stredovýchodnej Európy, vydeľujúceho z Európy jej strednú časť ako špecifickú historickú, politickú, a kultúrnu jednotku, tak ako to chápali maďarskí, českí a poľskí historici a intelektuáli Oskar Halecki, Jenő Szűcs, György Konrád a Milan Kundera v období studenej vojny, je dostatočne jasná.

Na túto ideu „uneseného západu“ sa snažili naviazať predstavitelia Československa, Poľska a Maďarska ihneď po páde železnej opony, ako to výstižne opisuje Jiří Diensbier: „Popri všetkých rozdieloch si tri stredoeurópske krajiny boli medzi postkomunistickými štátmi najbližšie, čo sa týka historických i kultúrnych väzieb, úrovňou ekonomiky i spoločenským myslením...“¹ Mimochodom, je kuriózne, že ako symbol spolupráce týchto troch krajín bolo vybrané práve stretnutie troch kráľov – Jána Luxemburského, Karola Róberta z Anjou a Kazimíra – vo Visegráde dňa 19. novembra 1335, kde síce rokovali o spolupráci v stredoeurópskom priestore, ale podľa viacerých historikov nedospeli k významnejším výsledkom...

Napriek počiatočným úspechom a eufórii nasledovalo náhle, ale dočasné „odumretie“ Visegrádu v rokoch 1992 až 1998, zapríčinené okrem iného aj akýmsi „sebastredným vábením“² jednotlivých krajín, čo v podstate znamená presvedčenie každej krajiny o vlastnej výnimočnosti, obava zo zbrzdzenia integračného procesu do západných štruktúr ostatnými zaostalými susedmi, ale i obava z toho, že regionálna integrácia v strednej Európe by pre Západ slúžila ako zámienka pre odklad integrácie, či pochybovanie o prínose vzájomnej spolupráce postkomunistických krajín.

To, že Visegrádska spolupráca bola v októbri 1998 v Budapešti obnovená, možno pripísať niekoľkým faktorom, hlavne znovuuvedomeniu si nutnosti spolupráce v stredoeurópskom

regiónu, ktorá by prospela všetkým zúčastneným, ale i istému rozčarovaniu z pomalosti integračného procesu do Európskej únie a koniec-koncov i so zmenami vlád v jednotlivých štátoch (od októbra 1997 v Poľsku vláda Jerzyho Buzeka, od júna 1998 v Maďarsku vláda Viktora Orbána, od júla 1998 Zemanova vláda v ČR, nová slovenská vláda na čele s Dzurindom sa v tom čase len formovala po voľbách v septembri 1998 a neskôr sa pripojila k spolupráci). Je symptomatické, že pre šesť rokov poriadne nefungujúcu spoluprácu sa len ťažko hľadala náplň práce. V budapeštianskom prehlásení predsedov vlád Českej republiky, Maďarskej republiky a Poľskej republiky³ sa ako dôvody pre obnovenie spolupráce dá horko-ťažko dešifrovať pomoc demokratickému Slovensku v integrácii. Kvôli druhému, oveľa vágnejšiemu cieľu, totiž zachovaniu identity pomocou vzájomnej spolupráce v oblasti kultúry, školstva, vedy a výmeny informácií, bol na summite premiérov krajín V4 v Bratislave v máji 1999 založený tzv. Visegrádsky fond na podporu aktivít aspoň troch krajín v oblasti vzdelávania, kultúry a športu.⁴ Nasledovalo niekoľko ďalších stretnutí prázdnych politických prehlásení, avšak žiadne významnejšie aktivity sa nekonali ani nekonajú.

Vojenská spolupráca: NATO to istí

Je prinajmenšom pozoruhodné, že najefektívnejšou a najstabilnejšou oblasťou spolupráce medzi krajinami strednej Európy bola spolupráca vojenská. „Vo vojenskej oblasti vlastné kontakty tzv. Visegrádskej skupiny nikdy neprestali, len sa zmenilo ich zameranie.“⁵ Najprv to bol spoločný záujem o odchod sovietskych vojsk, v roku 1991 rozpustenie Varšavskej zmluvy a v rokoch 1993-6 pravidelné konzultácie medzi ministrami obrany jednotlivých krajín. Na bilaterálnej úrovni boli podpísané dohody o vojenskej spolupráci. Spolupráca Českej republiky, Poľska a Maďarska sa v procese integrácie čoraz viac prehľbovali a nakoniec vyústili do prijatia týchto troch krajín do NATO v roku 1999. Vojenská spolupráca medzi Českou republikou, Poľskom a Maďarskom sa tak dostala na iným druhom vzťahov, a to vzťahmi v rámci obranného spoločenstva, zatiaľ čo Slovensko opustilo troch členov Visegrádu a zostali za bránami aliancie. Vzťahy medzi krajinami však zostali: noví členovia NATO vo vzťahu ku Slovensku majú všetky evidentný záujem o jeho skoré prijatie do aliancie, na druhej strane Slovensko poukazuje na fakt, že hlavne od úspešnosti počínania nových členov závisí, za akú dobu a s akými podmienkami bude NATO znovu rozšírené.

Ekonomika: nie Visegrád, ale CEFTA

V čase celosvetovej ekonomickej globalizácie nie je prekvapivé, že aj stredoeurópsky región dokázal v relatívne krátkej dobe vytvoriť rámec pre spoluprácu v obchodnej oblasti. Ide hlavne Stredoeurópsku dohodu o voľnom obchode CEFTA, ktorá vznikla v decembri 1992 v Krakove a kladie si za cieľ dosiahnuť medzi členskými štátmi, t.j. Poľskom, Českou republikou, Slovenskom, Maďarskom, Slovinskom, a dokonca aj Rumunskom a Bulharskom oblasť voľného obchodu s priemyselnými výrobkami, ako i liberalizáciu obchodu s poľnohospodárskymi produktmi, čo má prispieť k uľahčeniu vstupu týchto krajín do EÚ. Keďže najvýznamnejšími obchodnými partnermi krajín V4 sú krajiny EÚ, je táto aktivita len obmedzeného významu. Špeciálnu úlohu zohráva v regióne colná únia medzi Českou a Slovenskou republikou, ktorej hrozí zánik skoršom vstúpení Českej republiky do Únie. Visegrádska spolupráca v ekonomickej oblasti je teda skôr chimérou než skutočnosťou.

Úsmevná politická spolupráca

Čo sa týka spolupráce v politickej oblasti, situáciu vynikajúco vystihol Luboš Palata, ktorý píše: „O spolupráci pri odovzdávaní skúseností z rokovania o vstupe do Európskej únie a z prípravy na vstup do NATO nebolo treba príliš rozprávať. Je to totiž jedna z mála oblastí, kde kooperácia v posledných niekoľkých rokoch fungovala i bez Visegrádu,“⁶ t.j. fungovala medzi všetkými kandidátmi na vstup. Kým v začiatkoch fungovania Visegrádskeho zoskupenia prebiehali intenzívne rokovania medzi ministerstvami zahraničných vecí, napr. v prípade uzatváraní zmlúv o vzájomných vzťahoch s Ruskou federáciou, a spolupráci chcel dopomôcť aj Benelux, prvá regionálna štruktúra v Európe, dnes sú vzájomné rokovania o páľčivých problémoch súčasnosti skôr výnimkou, pričom o regionálna kooperácia typu Beneluxu či Severskej rady vzbudzuje skôr pohoršenie ako nadšenie. Čoraz viac sa ukazuje, že proklamatívne vyhlásenia politikov štyroch stredoeurópskych krajín nie sú v plnej miere reflektované vo vzájomnej koordinácii a kooperácii pri riešení problémov na medzinárodnom poli. Konzultácie týkajúce sa vstupu do EÚ neboli natoľko intenzívne, aby sa krajinu V4 dokázali v terajšom pokročilom štádiu integračného procesu zhodnúť na spoločných prioritách a záujmoch, ktoré by predložili ako spoločné stanovisko. Ako dokazuje Palata⁷, z tohto dôvodu sa predstavy o úlohách oživeného Visegrádu líšia od krajiny ku krajine: premiant Maďarsko ich skôr smeruje do kultúrnej oblasti, Poľsko sa snaží hrať dominantné úlohu, Slovensko žiada o morálnu podporu pri doháňaní svojich susedov.

Čoraz viac sa ukazuje, že stredoeurópska identita je založená viac na proklamáciách politikov ako na spoločnej koordinácii v páľčivých politických problémoch dnešného sveta. Čo najskoršie členstvo v Únii a presvedčenie o vlastnej nadpriemernosti oproti ostatným kandidátom je totiž príliš veľké lákadlo na to, aby sa mu dalo po toľkých rokoch odolať kvôli akejsi údajnej stredoeurópskej identite a spolupatričnosti. Visegrádsky fond so svojimi kultúrnymi aktivitami a početné stretnutia politikov na najvyššej úrovni plné zubatých úsmevov sú v súčasnosti vlastne jediným prejavom toľké desaťročia proklamovanej stredoeurópskej identity a spolupatričnosti, historickej skúsenosti a odsúdenia na spoluprácu....

Visegrád a Únia

Správne sa pýta Dobroslav Matějka v jednom zo svojich úvodníkov: „Má regionálna spolupráca v integrujúcej sa Európe zmysel? A aká spolupráca?“⁸ Skeptik by odpovedal jasne: v Európskej únii regionálne spolupráce nikdy nehrali prím, pri hlasovaniach v Rade sa vždy vytvárajú koalície *ad hoc*, na základe momentálnych preferencií štátov v tej-ktorej oblasti. Avšak aj Európska únia sa mení. Veľmi zreteľne bolo možno vidieť prehlbujúcu sa priepasť medzi malými a veľkými štátmi na európskej konferencii a summite v Nice, kde sa veľké štáty, hlavne Nemecko, snažili posilniť svoje postavenie a ich hlasovacia sila oproti malým štátom mierne vzrástla. Navyše bolo prijaté pravidlo, že „za“ musí hlasovať aj väčší počet krajín ako „proti“ a krajiny musia navyše reprezentovať väčšinu obyvateľstva EÚ. Všetky opatrenia oproti amsterdamskému hlasovaciemu mechanizmu zjavne znevýhodňujú menšie štáty Únie.

Ďalšou významnou udalosťou, ktorá zatriasla politickým dianím v EÚ v poslednej dobe boli sankcie proti Rakúsku v súvislosti so vstupom Rakúskej strany slobodných do vlády.⁹ Nech už si o ich politike a lídrovi Jörgovi Haiderovi myslíme čokoľvek, pravdou zostáva, že niektoré malé štáty Únie, ako napr. Dánsko, Fínsko a Holandsko, s výraznými antipatiami pristupovali k spoločnému opatreniu štrnástich krajín. Ministerka zahraničných vecí Benita Ferrerová-Waldnerová odpovedala diplomatickou protiofenzívou a pasovala Rakúsko za hovorcu malých štátov EÚ, ktoré sa bránia proti silnejúcemu tlaku a zasahovaniu do vlastných záležitostí.

V tejto súvislosti je zaujímavá aktivita zo začiatku tohto roku, keď sa rakúska šéfka diplomacie nechala počuť: „Verím viac než kedykoľvek, že musíme vybudovať záujmové spoločenstvo susedných krajín, strategické partnerstvo pre budúcnosť, kvôli možnosti brániť

spoločne podobné záujmy. Určité štáty, nachádzajúce sa v spoločnom priestore, majú spoločné záujmy, ako napríklad Škandinávci v EÚ; bolo by teda samozrejmé, keby taktiež v našom zemepisnom, politickom a kultúrnom priestore boli určité záujmy zastupované...¹⁰. Rakúsko sa touto pre stredoeurópske štáty lákavou ponukou snaží dohnať príležitosť, ktorú zameškalo v dekáde po páde železnej opony, pričom nikto nezakrýva, že súčasná diplomatická aktivita vyplýva predovšetkým zo súčasnej izolácie Rakúska na európskom poli. To však krajinám Visegrádskej skupiny vôbec nezabraňuje, aby momentálne problémy Rakúska pragmaticky využili a našli v ňom svojho patróna a obhajcu vlastných záujmov ešte pred vstupom, ale hlavne v ťažkom období po vstupe.

Krajiny Visegrádskej štvorky nebudú mať totiž po vstupe do EÚ asi inú možnosť, ako veľmi intenzívnu spoluprácu medzi sebou. Ako sa domnieva slovenský sociológ Miroslav Kusý, aj keď sa do EÚ dostaneme, „zostaneme naďalej zrejme stredoeurópskymi krajinami, nestaneme sa krajinami západoeurópskymi.“¹¹ Nejde totiž iba o to, že noví členovia zo strednej Európy (spolu so Slovinskom a s výnimkou Poľska) budú štátmi malými. Bude to totiž skupina krajín so špecifickými záujmami v rámci EÚ, vyplývajúcimi z ich postkomunistickej reality, hlavne v politickej (ďalšie rozširovanie na východ), sociálnej (napríklad veľké nároky na čerpanie štrukturálnej pomoci z fondov) a ekonomickej oblasti (je pozoruhodné, že ostatné dve regionálne zoskupenia v Európe združujú ekonomicky veľmi vyspelé štáty). Nie je veľmi pravdepodobné, že by štáty V4 našli inú krajinu okrem Rakúska, ktorá by viac vedela o ich situácii a snažila sa im pomôcť. Ako príklad možno spomenúť takmer určitú podporu Rakúska, obkoleseného zo všetkých strán postkomunistickými krajinami s nevykonnými ekonomikami, pre zvýšenie štrukturálnej pomoci týmto krajinám, aby sa čo najskôr priblížili ekonomickej výkonnosti Rakúska a nespôsobovali mu problémy s prílevom lacnej pracovnej sily, nákupnými zájazdmi vlastných obyvateľov a podobne. Ako sa domnieva Petr Zavadil nielen o nových členoch, ale o všetkých štátoch EÚ: „Nutne im teda nezostáva nič iného, ako v súlade s klasickou teóriou medzinárodných vzťahov vytvárať koalície.“¹² Regionálne združenie so spoločnými záujmami, hlasujúce spoločne a spoločne hľadajúce spojencov na presadzovanie svojich aktivít, je zdá sa jedinou možnosťou v budúcom „európskom dome“.

Čo sa týka Poľska, dá sa očakávať, že rady novej stredoeurópskej kooperácie budú zredukované o túto takmer štyridsaťmilionovú krajinu, ktorá sa stane piatym najväčším členom EÚ a podľa viacerých expertov začne hrať úlohu potenciálnej regionálnej veľmoci po boku Nemecka a Francúzska, ako tomu nasvedčuje už dnes spolupráca týchto krajín v rámci tzv. Weimarského trojuholníka.

Perspektívy Visegrádu? V EÚ alebo nikdy

Takže pokúsme sa sumarizovať: Vstup krajín dnešnej Visegrádskej štvorky do EÚ sa zdá byť v krátkodobom či strednodobom horizonte skutočnosťou, krajiny ho pritom dosiahli, skôr k ich škode ako v prospech, bez nejakej markantnejšej regionálnej spolupráce. Hoci sa v dnešnej EÚ zdá byť úloha regionálnych zoskupení minimálna, a hlasovanie prebieha na základe *ad hoc* koalícií, je pravdepodobné, že so zvyšujúcim sa počtom členov dojde k dôležitej zmene, ako to už naznačil rozkol medzi malými a veľkými štátmi v Nice na konci minulého roka. Preto by bolo pravdepodobne pre malé stredoeurópske štáty – Českú republiku, Slovensko, Maďarsko a prípadne Slovinsko – výhodné, ak by už v súčasnosti začali hľadať spojencov na presadzovanie vlastných, špecifických záujmov v rámci rozhodovacích mechanizmov v Rade. Ako prirodzený spojenec sa ponúka Rakúsko, pričom jeho ochota je čiastočne zapríčinená jeho oslabeným postavením na medzinárodnom poli, čo však vôbec nezmenšuje atraktivitu a pragmatickosť takéhoto spojenectva.

Bolo by naivné sa domnievať, že každý zo stredoeurópskych trpaslíkov by dokázal presadiť svoje vlastné záujmy proti približne dvadsiatim ďalším štátom s vlastnými záujmami¹³. A pokiaľ sa politici krajín dnešnej Visegrádskej skupiny (prípadne so špecifickou výnimkou Poľska a spoločne so Slovinskom a Rakúskom) nedokážu dohodnúť ani na takejto regionálnej spolupráci, začnime, kolegovia analytici, konečne šetriť papierom a nepíšme už viac o stredoeurópskej identite a o nevyhnutnosti stredoeurópskej spolupráce.

Niektoré charakteristiky krajín stredoeurópskeho regiónu:

krajina *	rozloha [km ²]	populácia v mil.	HDP/obyv. [USD]	podiel hosp. sektorov poľnohospodárstvo/ priemysel / služby v %	rozhodnutie z Nice	
					počet hlasov v Rade EÚ	počet hlasov v EP
Poľsko	312.685	38,65	3.590	5,6 / 37,5 / 56,9	27	50
ČR	78.866	10,30	5.240	4,6 / 41,7 / 53,7	12	20
Maďarsko	93.030	10,16	4.510	5,8 / 32,9 / 61,3	12	20
Slovensko	49.034	5,38	3.680	5,1 / 35,1 / 59,8	7	13
Slovinsko	20.253	1,99	9.840	4,4 / 37,6 / 58,0	4	7
Rakúsko	83.858	8,07	27.920	2 / 34 / 64	10	17

* **Zdroj:** Der Fischer Weltalmanach 2000. Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1999.

* **Pozn.:** údaje sú za rok 1997.

Bc. Martin Oravec

Autor (1979) študuje na FSV UK odbor *Politologie a mezinárodní vztahy*, ako i odbor *Ruská a východoevropská studia*, zaujíma sa o dejiny a súčasnú politickú situáciu krajín strednej Európy.

¹ Diensbier, Jiří: Visegrád. *Mezinárodní Politika* 1999, č. 2, str. 4.

² Ibid., str. 6.

³ Budapešťské prohlášení předsedů vlád České republiky, Maďarské republiky a Polské republiky. *Příloha Mezinárodní politiky* 1998, č. 11. str. 5.

⁴ pozri internetovskú adresu <http://www.visegrad.org/v4/project.htm>, citované dňa 14. marca 2001.

⁵ Novotný, Jaromír: Spolupráce Visegrádských zemí ve vojenské oblasti. *Mezinárodní politika* 1999, č. 4, str. 8. Kvôli detailnejšiemu popisu pozri celý článok, ibid., str. 8-10.

⁶ Palata, Luboš: Visegrád? Cefta? Středoevropské spoločenství? *Mezinárodní Politika* 1999, č. 2, str. 8.

⁷ Ibid.

⁸ Matějka, Dobroslav: Visegrád Redivivus. *Mezinárodní politika* 1999, č. 2, str. 3.

⁹ O problémech medzinárodnej izolácie Rakúska pozri Štěpanovský, Jiří: Rakousko a „tři moudří“. *Mezinárodní politika* 2000, č. 9, str. 20-21.

¹⁰ citované podľa: Štěpanovský, Jiří: Rakousko hledá strategické partnery. *Mezinárodní politika* 2001, č. 2, str. 12.

¹¹ Kusý, Miroslav: Do akej Európy patríme? *Mezinárodní Politika* 1996, č. 4, str. 3.

¹² Petr Zavadil: Mocenská rovnováha v EU a Visegrád, *Mezinárodní politika* 1999, č. 2, str. 10.

¹³ Ako sa vyjadril Petr Robejšek vo svojom podnetnom článku, pozri Robejšek, Petr: Nadstandardní vztahy. Spolupráce a konkurence malých států. *Mezinárodní politika* 1998, č. 10. str. 34-36.